

ירושלים, מס' 131

בין שלהי המאה הי"ד לראשית המאה הט"ו

שמוע שמענו¹ אנקת נאקת צעקת עקת אחינו היושבי(ם) בציון על הר ציון² ששמש בערוץ עליהם – צרות צרורות חוברות --- ואת לחצם דוחקם וצערם מפני חמת המציק ועול סבלם, שבט הנוגש עליהם בחמה שפוכה ערוכה, בקשת מרובה לאמר הב הב בוזו כסף בוזו זהב סלע, שקד³, מנה אסר, דינר ופונדיון.⁴ זאת לזאת --- לבקש עליהם תואנות טענות משתנות על רשים נחלשים אנשים ונשים גם לקדושים אשר בארץ המה במרמה ובערמה רצי(ם) אצים --- רצו לא יזכר שם ישראל על אדמת הקדש בירושל(ם) ובהר ציון.⁵

מי האיש הירא את דבר ה', מי ישמע כזאת, כי שמה ישבו אהלי אדום וישמעאלים(ם)⁶ צרים מואב והגרים, נחלת(נו) נהפכה לזרים, ואנחנו כנוכרי(ם) ארורי(ם) --- אי זאת, לעת כזאת, אנחנו ח(תומים) (מטה), בשם כל קהילות הקדש אשר פה,⁷ אשר עם היותנו --- מטופלים(ם) בתלאות והוצאות כפולות ומכופלות מעוברי(ם) ושבים עלינו טובבים מלבד עניי עמנו דלינו ואביונו התחזקנו, כי ה' הטובה עלינו, לרומם ולקומם מקום מקדשנו, לבלתי יחרב מכל וכל לנצח נצח(ים). ומסרנו ביד הנאמנים הגונו(ם) שלוחי מצוה, אשר בס עצה, ויראת כ(בוד) ר' פלוני ופלוני, סך פלוני, מלבד אשר פרענו בעדם משכירות הפרדות ומלבד אשר נתנו להוציאותם! בעמדם פה.

מקור: כ"י פאריס, ספריית כ"ח, H 2 A, מדף 151 ע"ב עד דף 152 ע"א.

פריס: א' דוד, "מקורות חדשים לתולדות היישוב היהודי בארץ-ישראל בימי-הביניים", ספר היובל לזאב וילנאי, א, ירושלים תשמ"ד, עמ' 290–291.

- 1 לפנינו קטעים מתוך איגרת-המלצה, שנמסרה לידי שליחי קהילת ירושלים באחת מארצות הגולה – כנראה איטליה. האיגרת שרדה גם בכ"י בודאפט, ספריית האקדמיה ההונגרית למדעים, אוסף קאופמן, A 499, דף 11 ע"א. הנוסח שלפנינו תוקן על-פי כ"י קאופמן; חילופי-הנוסח נזכרים בהערות.
- 2 כך בכ"י קאופמן. כ"י כ"ח גורס "היושבים במקום פלוני על הר ציון". אזכורו החוזר ונשנה של הר-ציון וההבחנה החוזרת בין ירושלים להר-ציון מלמדים, כנראה, כי האיגרת נכתבה בימי הפולמוס בין יהודי ירושלים לנזירים הפראנציסקאנים שבהר-ציון. פולמוס זה, ששיאו במחצית הראשונה של המאה הט"ו, ראשיתו, כפי הנראה, עוד במאה הי"ד. מקורו אולי ברכוש יהודי בהר-ציון, שממנו נושלו יהודי העיר בשלהי המאה הי"ד. רכוש יהודי באיזור זה נזכר בדברי אשתורי הפרחי (וראה לעיל, מסי' 76), והוא נזכר גם בתעודה פראנציסקאנית משנת 1430 (וראה להלן, מסי' 150).
- 3 צריך להיות "שקל".
- 4 כלומר, כל מיני מעות. רמז לתביעות כספיות מן היהודים.
- 5 התיאור הקשה של המאורעות בירושלים אינו שכיח באיגרות מסוג זה. לדברי הכותבים עלולים המאורעות להביא להרס פיסי של הקהילה. וראה גם להלן: "לרומם מקום מקדשנו לבלתי יחרב לנצח".
- 6 כלומר, תחת היהודים המנושלים יושבים במקום נוצרים ("אהלי אדום") ומוסלמים ("ישמעאלים").
- 7 ראוי לשים לב לאזכורן של כמה קהילות. בתעודות אחרות מן הזמן הוא יש עדות על הימצאותם בירושלים של יהודי המזרח, של אשכנזים, של מגרבים ושל ספרדים. מלבד ההנהגה המקומית, שהיתה בידי תושבי המקום, נודע לפי שעה רק על ארגון קהילתי מסוים של אשכנזים (וראה להלן, מסי' 273 והערה 21 שם).

ירושלים, מס' 132

בין שנת 1390 לשנת 1406

Enrique III – separo fondos para --- restablecer el convento de Monte Sion en Palestina, que a influjo de los Judios habia arruinado el turco, accion que al Rey irritó hasta el extremo de hacer demoler todas aus sinagogas en Castilla.

מקור: Rafael Floranes, Notas manuscritas de Don Lope Bravo de Rojas Coleccion de documentos ineditos para la Historia de Espana, XX, ed. M. Salva . D.P. Sainz de Baranda, Madrid 1852, p. 532

תרגום

אנריקה השלישי¹ --- מקציב סכום למען --- חידוש מנזר הר-ציון בארץ-ישראל, אשר נפגע על-ידי התורכים בהשפעת היהודים. מעשה זה הרגיז את המלך כל-כך, עד שציווה להרוס את כל בתי-כנסיותיהם אשר בקאסטיליה.

ספרות: ראה להלן, מסי' 141; כן ראה: גולובוביץ, ה, עמ' 304.

machonEI@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

1 אנריקה השלישי מלך קאסטיליה (1390–1406). זו הידיעה היחידה על פגיעה במנזר הר-ציון בימי שלטונו של מלך זה. מקור הידיעה מן המאה הט"ז, כלומר, זו ידיעה מאוחרת. ייתכן, כי הכוונה להתרחשויות בימי אנריקה הרביעי (וראה להלן, מס' 186), אך גם ידיעה זו מפוקפקת (וראה שם הערה 2). אמנם אין לשלול את האפשרות, כי בימי מלכותו של אנריקה השלישי התנכלו הממלוכים למנזר הר-ציון בהשפעת היהודים, אך אין לכך אסמכתה נוספת.

בין שנת 1391 לשנת 1417

ירושלים, מס' 133

--- כן תרימו גם אתם את תרומת ה' על אודות האיש הלזה, שמו פלוני, זה לו ימים או שנים בינותינו התגורר, תמים בדרכיו, ואחיו ואמו בתוככי ירושלים זה כמה שנים.¹ ועתה מקרוב העירו את רוחו, יעלה ויבוא יגיע ויראה את פני האדון ה', וישמע לקולם ויעש כן, והסכים הסכמתו ללכת שם עם אנשי ביתו. ומאשר מטה ידו מתת שכר דרך אניה בלב ים, בכה ויתחנן לנו להחזיק בו ולבוא בעזרת ה' להיות לו לפה בבואו אל קהל² גרנות דגן הנדיבים לעלות על ספר אודותיו --- שמענו את תפילתו בהתחננו --- ושבנו בנים לגבולם והלכו גאולים שתולים בבית ה'.

מקור: כ"י לונדון, אוסף מונטיפיורי, מס' 363 (שמור בספריית Jews' College), דף 71 ע"א – ע"ב – איגרת-המלצה מאת המשורר שלמה דאפיירה לעולה מאראגון שמשפחתו בירושלים.

פורסם: א' דוד, "איגרת משל המשורר ר' שלמה דאפיירה בעניין העלייה לארץ-ישראל מספרד", תרביץ, נב (תשמ"ג), עמ' 658–659.

ספרות: ח' בראדי, ר' שלמה דאפיירה דברים אחדים אודותיו ואודות ספריו, ברלין תרנ"ג, עמ' 19–24; דינור, תנועת עלייה לרגל, עמ' 165–166; הקר, עליית יהודי ספרד (שלם), עמ' 112–113; הנ"ל, עליית יהודי ספרד (קתדרה), עמ' 12–13.

1 זהו נוסח אחד מתוך ארבעה נוסחים של איגרת זו ששרדו בכתב-יד. האיגרת, מעשה ידי המשורר הספרדי שלמה דאפיירה, היתה אמורה להימסר לידי של עולה מאראגון, שאמו ואחיו התגוררו זה כמה שנים בירושלים ואשר התכוון, על-פי בקשתם, לעלות אף הוא ולהתיישב בירושלים. נוסחה הראשון של האיגרת פורסם על-ידי ברודי (ראה ספרות) מתוך ספר שיר-השירים לדאפיירה. ההבדלים בין ארבעת הנוסחים הם שוליים. הנוסח שלפנינו מקושט יותר, מעט ארוך יותר ופחות מהוקצע מן הנוסח שפרסם ברודי. ייתכן אפוא, שנוסח זה הוא טיוטה, והאחר הוא הנוסח הסופי.

2 בכתב-יד אחרים הנוסח הוא "כלי", ודומה, שהוא עדיף על "קהל".

שנת 3/1402

ירושלים, מס' 134

כך נ(ראה) ל(ני) הצעיר שבתאי לק(יים) ד(בריו) בשנת הקס"ג ליצירה בירושלים ע(יר) ה(קודש) ת(בנה) ו(תכונן).¹

מקור: כ"י פאריס, הספרייה הלאומית, heb. 772 דף 177 ע"א – הגהה בפירוש התפילות מאת אלעזר בן יהודה מוורמס.

פורסם: בית-אריה, כתב-יד, עמ' 268–269.

1 ההגהה וחלק מכתב-היד עצמו כתובים בכתביה ביזאנטית, על-גבי נייר מזרחי. וראה עוד: המדור "חיי תרבות ודת", תעודה משנת 1402–1403.

שנת 1416

ירושלים, מס' 135

Catania. 3 Giugno 1416, Ind. IX.

Infans Johannes serenissimi domini etc. Capitaneo Judicibus et Juratis aliisque officialibus civitatis et insule Meliveti aliisque officialibus et personis quibuscumque dicti regni ad quem et quos presentes pervenerint et infrascripta spectare noscuntur regijs fidelibus etc. Comparendu noviter dananti la nostra excellencia Ruben de Marsala Judeu habitaturi di quissa insula et chitati di Malta ni expossi essiri dispostu voliri stari et habitari in la dicta chitati et insula et illoco conduciri et prindiri mugleri in la dicta chitati et insula di Malta. Nui vero havendu havutu informacioni da Judei prout in quista chitati essiri permisu per ligi musayca chasquidunu Judeu putiri prindiri plui di una mugleri et maxime in diversi chitati et Regnu pur ki li poza sustiniri et dari loru vita havimu ad tali supplicacioni graciose condixisu et per li presenti permictimu et damu licencia ki lu dictu Ruben Judeu poza et vagla senza incurriri in pena alcuna prindiri et conduciri mugleri et habitari et stari cum ipsa in la

machonEI@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

dicta chitati et insula di Malta quantunqui haia mugleri in Gerusalem. Pero ki comandamu ki a lu prenomatu Raben Judeu servati et exequiti la presenti licencia et permissioni et non permictati essirili facta hac de causa novitati ne molestia alcuna per nixunu tractandulu comu li altri Judei et habitaturi di la chitati et insula. Dat. cathanie III Junij none Indictionis. Nos el infante.

Dominus Infans mandavit mihi Philippo abbati.

מקור: Bartolomeo e Giuseppe Lagumina, Codice diplomatico dei Giudei di Sicilia, Vol. I, Part I, Palermo 1884, No. CCLXIV, pp. 331–332.

תרגום

קאטאניה, 3 ביוני 1416, השנה התשיעית לאינדקציה¹. האינפאנס² יוהאנס לאדון הנעלה וכו' קאפיטאן, לשופטים ולמושבעים ולשאר פקידי העיר והאי מאלטה ולשאר הפקידים והאנשים של המלכות הנ"ל, שאליהם יגיעו הדברים האלה, ולהם, נאמני המלכות, הנוגעים בדברים הרשומים מטה וכו'. להווי ידוע, שהופיע לפנינו ראובן ממאראסאלה³ היהודי, הגר באותו אי ובאותה עיר של מאלטה והודיע, שהוא רוצה לשהות ולגור בעיר הנזכרת ובאי ושם לקחת ולשאת אישה, בעיר הנזכרת ובאי של מאלטה. ואנחנו, לאחר שנודע לנו מפי היהודים כי בעיר זו מותר לפי דת משה לכל יהודי לקחת יותר מאישה אחת, ובייחוד בערים ובמלכויות שונות, ככל שיוכל לפרנסן ולהחיותן, הרי הסכמנו בחסדנו לבקשה זו, ובזה אנו מרשים ונותנים רשיון לכך, שהיהודי ראובן הנ"ל יכול, בלי להתחייב בעונש, לקחת ולשאת אישה ולגור ולעמוד אתה בעיר הנ"ל ובאי של מאלטה, אף שיש לו אישה בירושלים. ולכן אנו מצווים, כי תשמרו ותקיימו ליהודי ראובן הנ"ל את הרשיון הזה, ולא תסבלו שייגרם לו בגלל הדבר שום נזק על-ידי שום אדם, וכי יתייחסו אליו כאל כל שאר היהודים והתושבים של העיר והאי הנ"ל. ניתן בקאטאניה ב-3 ביוני, בשנה התשיעית לאינדקציה. אנחנו האינפאנס⁴.

האדון האינפאנס ציווה עלי, פיליפ, אב המנזר לכתוב תעודה זו.

- 1 אינדקציה, יחידת זמן בת חמש-עשרה שנה שהונהגה בשנת 312 לספירה לצרכים פיסקאליים. שיטה זו שימשה לתיארוך בעיקר בקאנצלריות של מלכים, אפיפיורים ובישופים.
- 2 כינוי בניו של מלך ספרד זולת יורש-העצר.
- 3 Marsala שבמערב סיציליה.
- 4 המדובר ביהודי מסיציליה שהתיישב במאלטה ואשתו נשארה בירושלים. ייתכן, כי המבקש התיישב בירושלים עם אשתו או נשא שם אישה וכעבור זמן-מה התיישב במאלטה בלי אשתו. גם ייתכן, שאשתו עלתה לארץ-ישראל לבדה. בתקופה הנדונה היו סיציליה ומאלטה תחת שלטון אראגון, ותוקפו של הצו חל אפוא גם על מקום-המוצא של המבקש.

לפני שנת 1417

ירושלים, מס' 136

Meister Ffeifel Jude landfarer und wundarzt von der heiligen State Jerusalem

מקור: Archiv der Stadt Prag, Liver Variorum Contractum, No. 2099, f. 87.

פורסם: G. Bondy . F. Dworsky, Zur Geschichte der Juden in Bohmen, Mahren und Schlesien von 906 bis 1620, II, Prague 1906, p. 909, No. 1145.

תרגום

מייסטר פייפל היהודי, נודד ורופא מן העיר הקדושה ירושלים.¹

hrehn und Schlesien von 906 bis 1620, II, Prague 1906, pp. 914–919, No. 1149; O. hmen, Ma.G. Bondy . F. Dworsky, Zur Geschichte der Juden in Bo
כתובות מבית-העלמין היהודי העתיק
Muneles, Zur Prosopographie der Prager Juden im 15. und 16. Jahrhundert, Judaica Bohemiae, II (1966), p. 73
בפראג, ירושלים תשמ"ח, עמ' 106, מס' 3; עמ' 362.

- 1 "מייסטר" פייפל (פייבל) או פייפלן – כנראה חכם בעל תואר "מורנו" או "חבר", Wundarzt, או בתעודות אחרות: Cirolagus, כלומר, כירורג. בשני המקרים הכוונה לרופא בלא הסמכה אקדמית, שרכש את ידיעותיו בדרך החניכות. האיש ידוע מרשומות העיר פראג מן השנים 1417–1433. הקטע שלפנינו לקוח מפריבילגיה שהעניק לו

machonEI@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

המלך ונצל, הפוטר את פייפל ממסים וממנה אותו לשוחט יחיד של יהודי פראג; דומה, שהיה מרופאי החצר של ונצל. התואר "נווד" שהוכתר בו מלמד, כנראה, שהגיע לפראג זה מקרוב, וייתכן להניח, שהדבר אירע לאחר שחזר מארץ-ישראל. ספק אם אדם שעבר ממקום למקום באותה הסביבה היה זוכה לתואר landfarer. דומה, כי התואר מתייחס לאדם שפרק הזמן בחייו הסמוך לכינויו, הצטיין בנדודים. תוארו המפורט – "שבא מן העיר הקדושה ירושלים" – מלמד בוודאות, כי היה בארץ-ישראל, וכי אין המדובר בתואר מורש. יש אפוא להקדים את תקופת שהותו בירושלים לשנת 1417. וראה להלן, הערך "ירושלמי", מס' 32, שם הוצע לזהותו עם וייבלין ירושלמי, שעל-פי דבריו ורשימותיו נתחברה רשימת מקומות קדושים, ששרדה בכ"י קיימברג', טריניטי קולג', 83.

בין שנת 1421 לשנת 1422

ירושלים, מס' 137

Ab eo igitur arcu usque ad domum Caiphæ, quæ est in cacumine montis Sion, sunt d.cc. 30 passus. In ascensu primo pervenitur ad locum ubi videtur porta clausa, per quam beata virgo intravit, dum puerum Jesum præsentavit in templum. Deinde altius ascendendo versus occidentem est locus, qui galli cantus dicitur, quo Petrus flevit, distans a domo Caiphæ CLXXXVII passus. De loco prædicto altius itur versus occidentem per 80 passus pedum. Prope portam plateæ judæorum, quæ a civitate respicit ad austrum est locus signatus ubi judæi violenter rapere voluerunt corpus gloriosæ virginis, cum per apostolos ad sepeliendum portaretur. A prædicta porta 76 passus platea synagogæ judæorum habet in longitudine ducentos triginta septem passus usque ad introitum testudinum. Ab hoc introitu usque ad castellum David sunt CXCI passus; multi tamen sarracenorum inhabitant.

מקור: Johannes Poloner, Descriptio Terræ Sanctæ, ed. T. Tobler, Descriptiones Terræ Sanctæ, Leipzig 1874, pp. 239–240.

תרגום

ומקשת ז' לביתו של קיפא, הנמצא בראש הר-ציון, מהלך של 730 צעדים.² בעלייה³ באים תחילה אל מקום שממנו נראה שער סגור, שדרכו עברה הבתולה המבורכת כאשר הציגה את ישו במקדש.⁴ משם, בהמשך העלייה בצד מערב, נמצא מקום הנקרא "קריאת התרנגול" שבכה בו פטרוס,⁵ המרוחק 187 צעדים⁶ מביתו של קיפא. ממקום זה עולים 80 צעדים לכיוון מערב.⁷ ליד השער של רחוב היהודים,⁸ הצופה מן העיר כלפי דרום, נמצא מקום מסוים, שבו רצו היהודים לגזול בכוח את גופת הבתולה המהוללה כאשר נשארה השליחים לקבורה.⁹ במרחק של 76 צעדים מן השער הזה משתרעת הכיכר של בית-הכנסת של היהודים,¹⁰ ואורכו¹¹ 237 צעדים עד לכניסת הקמרונות. מכניסה זו עד מגדל-דויד 193 צעד;¹² אך גרים שם¹³ הרבה סאראצנים.

- 1 מגשר הקדרון שליד קבר מרים, אם ישו.
- 2 בתקופה הרומית מנה הצעד (passus) חמש רגליים (pes-pedis). אורך הרגל היה 2956 ס"מ, והצעד היה אפוא 1478 מ'. להלן יחושב הצעד על-פי 15 מ'. המרחק בין הגשר ובין בית קיפא הוא אפוא כ-1,095 מ'. וראה הקדמתו של טובלר, עמ' 514.
- 3 כלומר, למן הפנייה מערבה במעלה הר-ציון, לאחר כמחצית הדרך בת 730 הצעד.
- 4 לוקאס ב: מאנב. הכוונה לאחד השערים החסומים בחומה הדרומית של הר-הבית.
- 5 מתי כו: עד-עה.
- 6 230 מ'.
- 7 משמע, ממקום "קריאת התרנגול" עד השער של רחוב היהודים יש 80 צעדים, כלומר, 120 מ'; מן השער ועד בית קיפא בכיוון מערב יש עוד 107 צעדים, כלומר, כ-160 מ'.
- 8 המחבר משתמש, כנראה, במונח platea לציון רחבה ורחוב כאחד. דומה, שאכן כוונתו למושג מימי הביניים "רחוב היהודים", שפירושו שכונת היהודים. השער של רחוב היהודים נמצא בקצהו של רחוב זה, כ-70 מ' ממזרח לשער-ציון של ימינו.
- 9 נוסעים נוצרים רבים בימי הביניים מזכירים את הסיפור על ניסיון היהודים לגזול את גופתה של מרים. מקורו בחיבורים אפוקריפיים מן המאות ה'ה' הנקראים Transitus Mariæ. ראה: Dictionnaire d'archéologie et liturgie chrétienne, X, s.v. Marie.
- 10 מכאן פונה המחבר צפונה, עובר את השער של רחוב היהודים ומגיע אל רחבת בית-הכנסת, המרוחקת 76 צעדים מן השער, כלומר, כ-114 מ' (וראה להלן, הערה 11).
- 11 הכוונה, כנראה, למלוא אורכו של רחוב היהודים, למן השער ועד השווקים המקורים. לדברי המחבר אורך הרחוב כ-355 מ'.
- 12 במיפגש השווקים המקורים פונה המחבר מערבה. מכאן ועד מגדל-דויד מתמשכת הדרך לאורך כ-290 מ'.
- 13 מן-הסתם הכוונה לרחוב היהודים.

ירושלים, מס' 138

בין שנת 1419 לשנת 1425

Item, en Jherusalem habitent encore plusieurs naciones de mescreans, comme Sarrasins, Turcs, Tartres, Persans, Azameny, Harabes, Assary et Juifz, qui tous sont soubz la seignourie du soldain, lesquels et chascun d'eulx peuvent tenir leurs loys publicquement et sans nulle contradiction.

מקור: Un pelerinage en Terre Sainte et au Sinai au XVe siecle, ed. H. Moranville, Bibliotheque de l'Ecole des Chartes, LXVI (1905), p. 84.

תרגום

בירושלים גרים גם הרבה עמים של הבלתי-מאמינים, כמו סאראצנים, תורכים, טאטארים, פרסים, חורזמים, ערבים, סורים ויהודים, הנתונים כולם למרות הסולטאן. כולם וכל אחד ואחד מהם רשאים לקיים את חוקיהם בפומבי וללא כל התנגדות.

ירושלים, מס' 139

שנת 1425

טקסט בערבית.

מקור: רישומי בית-הדין השרעי של ירושלים, סד, עמ' 248.

פורסם: כהן וסימון-פיקאלי, יהודים בבית המשפט המוסלמי, מס' 80, עמ' 81-82.

תרגום

--- ואז תבע דאוד צ'לבי בן המנוח מחמד אע'יא המשגיח על המסגד הנאצל --- את כל אחד מן מהאנשים האלה: יאסף בן עבד אלכרים, מאייר בן אברהם, יהודא בן שמויל, שהם ראשי היהודים בירושלים הנאצלה והאחראים להם.¹ הוא תבע אותם בטענה, כי בית-הכנסת שלהם הנזכר הוא חדש בתקופת האסלאם, וכי הוא היה אורווה של איש מתושבי ירושלים הנאצלה הנקרא אבן אלשרף, ואילו הם קנו אותה ממנו והפכו אותה לבית-כנסת.² מחמד אע'יא ביקש מהקאדי למנוע אותם מלהשתמש בו. היהודים נשאלו על-אודות העניין וענו. כי בית-הכנסת הנזכר שלהם הוא קדום, הוא נמצא בידיהם ובידי אבותיהם ואבות אבותיהם, והם מחזיקים בו ועובדים בו את האל מאז ומתמיד. כן נשאלו: "האם יש עמכם מסמך המעיד על קדמותו?" אז הם הציגו כתב בית-דין חתום המתחיל בחתימתו של הקאדי המנוח צאלח בן נבי, ולאחר-מכן חתום בחתימתם של שופטים מספר ותאריכו 17 בחודש רג'ב שנת 949³. וזוהי תמצית תוכנו: ענין בית-הכנסת הנזכר של היהודים והיה אם הוא חדש (והודש) בזמן האסלאם, יש להורסו, ואם הוא קדום, יישאר בידיהם. בעת ההיא נערכה בדיקה בו, והם (היהודים) הציגו מסמך מתאריך 5 בחודש ג'מאדא אלאולא שנת 828⁴ וכן צווים של הסולטאנים הממלוכים וראיה חוקית, אשר מעידים בהם (ביהודים), כי בית-הכנסת קדום ונמצא בידיהם לפני הכיבוש (העות'מאני) ואחריו וכי הראיה שלהם התקבלה בעת ההיא, ובית-הכנסת נשאר בידיהם. (הקאדי) ביקש מהם להציג את כתב בית הדין הנזכר אשר הראוהו בעבר. אולם (היהודים) ציינו, כי הוא נמצא בארץ מצרים, ונבצר מהם להביאו.⁵ קהל המוסלמים נשאל: "האם אתם יודעים על חידוש בית הכנסת ומתי חודש?" אז הודיע כל אחד מהאנשים האלה: ח'ואג'יה שהאב אלדין בן המנוח ח'ואג'יה שרף אלדין קאדי אלצלח, ח'ואג'יה מוסא בן עלי אלדהינה, ח'ואג'יה חסן בן אבו חביס, בדר אלדין בן אברהים בן שטרנא אלתימימי, מעלם מחמד בן ע'אנס אבן נמר ועבד אלרזאק בן ברכאת בן דאוד, שהם נכבדי התושבים של השכונה, כי הקאדי סעד אלדין – בשעה שגילו כבר עבר מאה שנה – הודיע להם, כי בית הכנסת הנזכר היה אורווה של איש הנקרא אבן אלשרף, כי היהודים קנו אותה ממנו והפכו אותה לבית כנסת, וכי הידיעה נפוצה, התפשטה, החרשה אוזניים והתפרסמה ברבים, אולם הם לא ציינו באיזה תאריך חל החידוש ---

ספרות: כהן, יהודים, עמ' 88; ריינר, הנהגת הקהילה, עמ' 36.

1 תעודה זו מתייחסת לתביעה שהגישה בשנת 1542 קבוצת מוסלמים שהתגוררה ב"שכונת ציון" לסגור את בית-הכנסת של ירושלים "על כי בני עדת היהודים חידשו בית-כנסת בירושלים [...]...", כלומר, בנו בית-כנסת תחת שלטון האסלאם, דבר האסור על-פי תקנות עמר, המסדירות את מעמדם של בני-החסות במדינה המוסלמית. על הפרשה במאה הט"ז ראה: כהן, יהודים, עמ' 85-95. מהלך מוסלמי דומה הביא בשלהי שנת 1474 להרס בית-הכנסת (ראה להלן, מס' 201-215). אגב הדיון בתלונה מצטטים השופטים כתב בית-דין חתום משנת 1542, המזכיר מסמך ("ח'ג'יה") משנת 1425, שהוצג על-ידי היהודים ומעיד, כי בית-הכנסת קדום. למסמך התלוו "צווים של

- הסולטאנים הממלוכים", והוא שימש עילה לדחיית התביעה לפינוי היהודים מבית-הכנסת באותה שנה. מסמך זה, שלא הגיע לידינו וידוע רק מאזכורו כאן, וכנראה גם במקור נוסף, הוא התעודה הראשונה המציינת את בית-הכנסת של ירושלים ברחוב היהודים; יש להניח, שהיה זה שטר-הקנייה של המבנה (וראה להלן, הערה 5).
- 2 והשווה דברי השופט הירושלמי אבן עביה, הכותב אחרי שנת 1475, כי "לפנים היה הבניין ארווה של בהמות ובו אבוסי הסוסים, כפי שראה כל אחד עד הזמן שנהרס" (להלן, מס' 208, ליד הערה 50), אלא שהוא יודע, שהיהודים "קנו את המקום הזה בחמישים וחמשה אשפרי מאבן אלגזיריי" (שם, ליד הערה 57), ולא מאבן אלשרף, כנאמר כאן.
- 3 27 באוקטובר 1542.
- 4 25 במארס 1425.
- 5 השופט הירושלמי אבן עביה כותב, כי "היהודים הודו באוזני הכול, כי הוא מקנת כסף מן המוסלמים אשר אבותיהם קנוהו על-פי מסמכים חוקיים לפני יותר משבעים או שמונים שנה, וכי שטר הקנייה נמצא בארץ אצל זקניהם בארץ מצרים, הנושאים בהוצאות החזקתו, והם בעלי הזכות בו" (להלן, מס' 208, ליד הערה 50). קרוב לוודאי, כי הכוונה לאותו השטר, וכי המדובר אפוא בשטר-הקנייה של בית-הכנסת שהוחזק אצל הנגיד במצרים. הדעת נותנת, שהביטוי "הצווים של הסולטאנים הממלוכיים" מתכוון למסמכים הקשורים בהתערבותו של הסולטאן הממלוכי קאית ביי ולהכרעתו לשוב ולבנות את בית-הכנסת לאחר הריסתו בשלהי שנת 1474.

לפני שנת 1427

ירושלים, מס' 140

שלוס לכס אהובי הר' דוד והר' יצחק בן) ר' מרדכי ש(יחיו)

--- ומ(ה) ש(טוען) ראובן שאם תחזור מרת גולד"א מירושלים, שצריך להחזיר לה חלקה מזה הסכום, זה אין מבואר לי כל הצורך.¹ ואני מבאר אם חלק של מרת גולדא מונח בתורת פקדון שאל יתנו ממנו שום דבר כל ימי חייה, והמתנה שנתנה לנער אינינה חלה עד שעת פטירתה, א(ם) כ(ן) העמידה בחזקת חי --- א(ם) כ(ן) הבן לא זכה במתנה והרי הוא כפקדון בעלמא ופטור. אבל אם נתנם מרת גולדא שירויוחו בהן לנער והקרן יהי שלה עד יום מותה, או אפ(ילו) מלוח ראובן אותם מעות על הספק, ש[א]ם תחזור יהא קרן ופרי שלה, מ(כל) מ(קום) חייב במס, שראוי לישא וליתן בהם, ואפ(ילו) היה של אחרים, כל(ל) ש(כ)ן אם הפירות של בנו כיון שלדעת כן נתנם מרת גולדא חייב במס, כמו שאר מעות שאדם לוח מאחרים. ---

ושלום) יעקב הלוי.

מקור: שו"ת מהרי"ל החדשות, מהדורת י" סף, ירושלים תשל"ז, סימן קנב, עמ' רב-רג.

- 1 תשובת מהרי"ל דנה בערעור של פלוני על הערכת המס שהוערך על-ידי הקהילה. בין השאר הוא מנסה להוציא מכלל השומה סכום של אישה בשם גולדה, שקודם שיצאה לדרכה לארץ-ישראל הפקידה בידו את כספה בתנאים שאינם ברורים דיים למשיב, וציוותה משהו – את הסכום כולו או את הריבית שיישא – לבנו של המערער. זיקתה של העולה למערער או לבנו אינה ברורה. מהרי"ל מסופק מה היתה כוונתה של האישה – אם הפקידה את כספה כפקדון שיינתן לבן רק לאחר מותה, או אם השאירה את הכסף בידי האב על-מנת שיישא ויתן בו, ציוותה את הרווחים לבנו אך את הקרן הותירה לעצמה עד למותה למקרה שתחזור למקומה. דומה, שהעדרה של האפשרות השלישית – שהריבית תישלח אליה לירושלים, כדרך שנהג עובדיה מברטנורה – מלמדות, שכוונתה של האישה היתה לשהות בירושלים זמן ממושך, אך על-מנת לשוב בסופו של דבר למקומה. וראה להלן, מס' 275, ליד הערה 4; והשווה להלן, מס' 153.